

HÜSEYİN RAHİMİ BEY

Hayatı ve Eserleri

Bundan iki üç sene evvel Güzel sanatlar biliğinde Refik Ahmet Bey tarafından verilmiş olan bu güzel Konferansı aynen neşrediyoruz.

Efendim, benim öyle pek düzgün söz söylemeye kudretim yoktur. Onun için Güzel sanatlar birliği bugün huzurunuzda çıkmak vazife ve şerefini bendenize verince içimi bir korkudur aldı. Sonra düşündüm ki bazan konferansçı mevzu alır, süsler, dinletir; bazan da mevzu konferansı dinletir. Ben de böyle yapmak istedim, mevzuumun senpatisinden cesaret alarak karşınıza geldim. Hüseyin Rahmi Beyin hayatından ve eserlerinden bahsedeceğim.

Hüseyin Rahmi Bey kimdir?... Şimdi siz «Amma tuhaf sual! İnsan hiç Hüseyin Rahmi Beyi bilmez olur mu?» diyeceksiniz. Doğru; Hüseyin Rahmi Beyi tanımayan, eserlerini okumayan, onu bilmeyen yoktur; yoktur ama Hüseyin Rahmi Beyi tanıyanlar içinde de onu Hulâsi Beyden sonra bendeniz kadar iyi bilenler azdır.

Efendim, üstat rumi 1280 senesinde İstanbul'da Ayaspaşada Bağ odaları denilen yerdeki evlerinde doğdu. Babasının ismi Sait Paşadır. Küçük yaşında babasile birlikte Giride gitti, orada mektebe başladı. Küçük yaşta annesini kaybetti, İstanbula gönderildi, önce Aksarayda mahalle mektebine, sonra Mahmudiye rüştiyesine devam etti, mahreci aklâm denilen idadiyi bitirdikten sonra mülkiye mektebine girdi, orada okudu, çıkınca nafia nezareti tercüme kaleminde bir müddet memurluk etti, Resmi tercüme hali bukadarcıktır.

Hüseyin Rahmi bey, Hüseyinliğini büyük babasının adından, Rahmiliği de muharrem ayı içinde doğmuş olmasından alıyor. Babasının taşradaki memuriyet hayatı o zaman İstanbul haricinde muntazam tahsil görmesine imkân veremeyeceği için küçük Hüseyin Rahmiyi oku, yup adam olsun diye İstanbula büyük annesinin yanına göndermişlerdi.

Üstadın çocukluğu eski İstanbul hanımları arasında geçti. Bunun tesirini biz iki muhtelif sahada görüyoruz: Birisi ta o zamanlardan başlayan kuvvetli bir müşahedenin neticesi olarak o zamanki kadınlar âlemine vukufudur ki bu bil-

ginin eserleri romanlarında pek kuvvetli olarak yaşıyor. İkincisi de şudur: Hüseyin Rahmi Bey o zamandan kalma bir meharetle gayet iyi tene örer, yastık işler, beyaz işi yapar. Heybeliada'daki köşkünü ziyaret edenler üstadın bu kabil eserlerini görerek zevk ve takdir duyarlar.

Hüseyin Rahmi Bey Aksaraydaki evde büyüdü, yetişti, 327 yangınına kadar da o eve gidip geldiği olurdu; maamafi yazları Erenköyünde, Adalarda, Sarıyerde de oturmuştu; bir müddet te Heybelide kira evlerinde oturdu, sonra Heybelide çamların arasında dünyanın en güzel yerinde kitaplarından kazandığı para ile yaptırdığı köşke taşındı. Hüseyin Rahmi Beyin evi Heybelinin en yüksek tepesinde, kuş uçmaz, kervan geçmez bir yerdedir. Yerini kendisi seçmiş, bu evi billhassa burada yaptırmıştır. Evin güzel bir bahçesi vardır, üstat burada bizzat toprakla meşgul olur. İçi gayet güzel döşenmiştir. Misafir kabul salonu Avrupai tarzda tefriş edilmiştir. Üstadın mesai odası eski bir şark salonuna benzer. Bu evin içinde en kibar Avrupa evinde bulunması lazımgelen her şey vardır, fakat çok defa bunların kullanılmasına lüzum hasıl olmaz. Çünkü bu eve kabul edilmek bahtiyarlığını kazanan misafirler pek azdır. Zaten gitmek isteyenler de kapısını güçlkle bulurlar.

Bir yaz Adada üstada komşuluk ettiğimiz zaman bir akşam bizim romancı Reşat Nuri Bey, Reşat Nuri Beyin refikası ve bendenizin refikamla üstadı ziyarete gitmiştik. Kütüphanesinde pek çok kıymetli kitaplar, duvarlarında bizzat Hüseyin Rahmi Bey tarafından yapılmış tablolar, köşelerinde üstadın eseri yastıklar, işlemeler bulunan odada Hüseyin Rahmi Bey misafirlerini izaz için bir aralık piyano da çaldılar. Gençlik senelerinden hatırlarında kalan polka ve mazorkaların tatlı teremümleri arasında geçirdiğimiz o geceyi hiç unutamam... Efendim, böyle hem romancı, hem ressam, hem musikşinas bir san'atkâr nerede bulabilirsiniz?

Üstat, şimdiye kadar hiç evlenmemiştir. Bir gün sebebini sorduğum zaman önce sıkıldı, çocukluğunda aralarında büyüdüğü eski İstanbul hanımlarından öğrenilmiş bir mahcubiyet edasına kızardı, sonra galiba sualimi cevapsız bırakmış olmamak için gülümsedi: «Yattığım odada başka nefes istemem, sinirlenirim, bunun içindir ki misafirlikte de kalamam» dedi. Sonra, sonra biraz daha açıldı: «Efendim, muharrirlerden kim evlendiyse artık yazamaz olmuştur, Ernest Rönan da bekârmış, kendisine sebebini sormuşlar, insanlar iki kısımdır, bir kısmı dimağ ile, bir kısmı bedenle çalışır; ben birinci kısımdanım cevabımı vermiş...» dedi, uzun uzun güldü. Vallahi efendim, bu sözün vebali üstadın boynuna olsun, ben evli adamım, muharrirlerin evlenmemeleri hakkındaki noktınazara doğrusu iştirak edemiyorum.

Hüseyin Rahmi Bey merdümگیرiz bir adam diye meşhurdur; böyle derler ama bendeniz bu şöhretle telifi kabil olmayan hareketlerini kaydettim. Evvelâ yüksek iltifat ve sanimiyetleriyle muhatabını teshir eden bir adam merdümگیرiz olamaz, sonra, eh... Yazın iyi havalarda üstadın haylı gezginciliğini de işittim; Adalar, Modalar, Sarıyerler, Sular, Yakacıklar filân zaman zaman Hüseyin Rahmi Beyle Hulüsi Beyin, kitapçı İbrahim Hilmi'nin, ilâncı Fadıl'ın birlikte ve sık sık ziyaret ettikleri teferrüç mahalleridir; böyle merdümگیرizlik olur mu?.. Merdümگیرiz demek insanlardan kaçıp kendi kendisine somurtan kimse demektir, halbuki üstat daimi ve kibar bir neş'e içindedir, hususi hayatı da, eserleri de bunu gösterir. Kalabalığı, insanları tetkikten hoşlanırlar, fakat kalabalığa karışmaktan utanır-

lar. Üstadın yüzündeki asil kırışıkları daima bir genç kız hicabile süslü gördüm ve bir kısım eserlerindeki hakiki hayat sahnelerini nasıl tesbit edebildiklerine çok defa hayret ettim.

Hüseyin Rahmi Bey çok muntazam çalışan, usul dahilinde çalışan, yazılarıyla geçindiği için devamlı surette çalışan bir adamdır. Kendisinin birçok not defterleri vardır, bir yerde otururken, yolda giderken filân dikkate şayan bir vak'a oldu, bir müşahede filân geçti mi hemen defterine not eder, sonra romanda sırası gelince bu malzemeyi kullanır. Demek ki dapernatür çalışan bir muharrirdir.

Geceleri, on birde, on ikide yatar, sabahları erken kalkar, yıkanır, her gün muntazam İsveç usulü cinnastik yapar, kahvaltısını eder, sonra saat dokuzdan itibaren öğleye kadar yazı yazar. Öğle yemeğinden sonra ya hava iyi ise Hulüsi Beyle birlikte Heybeliadada bir tur yaparlar, yahut ta evlerinde oturup yeni Fransız neşriyatını okurlar. Üstadın yerli ve ecnebi fikir ve neşriyat âlemile daimi alâka ve irtibatı vardır.

Üstadın her yazısının ilk kariî manevî kardeşi Hulüsi Beydir. Roman, hikâye, makale, her yazdığı yazıyı evvelâ Hulüsi Beye okur, muhterem ve kıymetli bir zat olan Hulüsi bey bu eseri ibadet eder derecesine varan bir dikkat ve hayranlıkla dinler, mütaleasını söyler, eser bu süzgeçten geçtikten sonra âmmenin karşısına çıkar.

Hüseyin Rahmi Beyin müsvedde kâğıtları senelerdenberi aynı hacim ve eb'adı muhafaza ediyor. Gazetelerde neşredilen veya kitap halinde çıkan bütün romanlarının müsveddeleri yazı

dizildikten sonra geri alınır, muntazam bir surette saklanır, Heybeli tepesindeki mahzeni evraka konular. Burası başbaşa bir Hüseyin Rahmi Bey müzesi denilebilecek bir yerdir.

Üstadın eve ait alışveriş işleriyle beraber gazeteler ve kitapçılarla olan münasebet ve hesaplarını Hulûsi Bey idare eder.

Hüseyin Rahmi Beyin resmî tercümei halini, hususî hayatını, çalışma tarzını anlattım. Size biraz da eserlerinden bahsedeyim. İlk defa on iki yaşında iken Gülbahar Hanım athi bir hikâyeye yazdı, bu yazı neşredilmemiştir. İntişar eden ilk yazısı "İstanbulda bir frenk" serlevhasını taşıyordu. Bu yazı 1303 senesinde "Ceridei Havadis" isimli gazetede çıkmıştır. O zaman bu hikâyeyi okuyan meşhur Menemlizade Tahir Bey:

— Bu çocukta espri komik var, dikkat edin...

Demişti. Bu ikazın nekadar yerinde olduğunu zaman ispat etti.

İstanbulda bir frenk hikâyesinden sonra o zamanki Tercüman Hakikat ve İstîğrakî Seheri isimle iki üç gün süren bir piyes neşretti, bu yazı o zaman Namık Kemalî taklit eden Mustafa Reşit, Beşir Fuat vesair gibi de yazı yazılabileceği ispat için yazılmıştı.

Hüseyin Rahmi Beyin bellibaşlı ilk eseri ŞİK romanıdır. O zaman ortaya çıkan sahte bir alafangalığı tehzil için yazılan bu kitabı üstat on yedi yaşında iken yazmış, yirmi üç yaşında iken bastırabilmiştir.

Ahmet Mitat Efendi tarafından takdir edilerek Tercüman Hakikat gazetesine muharrir olarak alınan Hüseyin Rahmi Bey başlangıçta gerek bu gazetede, gerek bilâhara intişara başhyan İkdâm gazetesinde birçok tercüme romanlar neşretti. İkinci telif eseri İFFET romanıdır, 1312 de yazılmıştır. Bunlardan sonra MÜREBBİYE ve MUADELEİ SEVDA romanlarını yazdı, daha sonra diğerleri..

Hüseyin Rahmi Beyin mevzularını hayattan aldığımı söylemiştim. Romanlarının herbirinin ayrı bir hikâyesi, bir macerası vardır. MÜREBBİYE romanını ilham eden şudur: Hüseyin Rahmi Beyin annesi öldükten sonra babası tekrar evlenmişti, Bozdoğan kemeri civarında bir konak tutmuştu. Hüseyin Rahmi Bey Aksaray'da teyzesile oturmakla beraber arasına buraya da gelip giderdi. Ahmet Vefik Paşa vaktile bu civarda oturmuş, onun odasında kendikendisine köşe kapmaca oynamak, piyes temsil etmek gibi adetleri mahallede şayi olmuş. Hüseyin Rahmi Bey de işitmiş; bu sayıya üstada MÜREBBİYE romanındaki Dehri Efendi tipini ilham etmiş. Hüseyin Rahmi Bey o zaman okuduğu

Jan Jak Rusonun Emil romanındaki "Çocuk fenalığı görmeli, tecrübe etmeli ki ondan vazgeçsin" fikrini pek beğendiği için MÜREBBİYE romanına bu mihveri esas ittihaz etmiş; bir de o zaman Çukurçeşme'de oturan bir Tosun Paşa ailesi varmış, bu ailede bir rum mürebbiye varmış, ailenin çocuklarına lâterna ile Polka oynatır, alafangalık diye birçok aykırı şeyler öğretirmiş. İşte bu anasır toplanınca MÜREBBİYE romanının esas hatları çizilmiş.

MUADELEİ SEVDA romanının mevzuu da gene hayattan alınmıştır. O zaman Aksaray'da Macardan dönme bir paşa otururmuş. Kızı pek güzel, nadir bir bote denilecek şekilde güzel bir hanımcağızmış; bir zat bu hanımcağızı almış ve harı koca arasında fikri seviye birliği olmadığı için erkek hanımı memnun edememiş. Bu dedikodu Hüseyin Rahmi Beye BİR MUADELEİ SEVDA romanını ilham etmiş.

Bu vaziyette bulunan, karısı tarafından sevilmiyen, kendisi sevdiği için kadından ayrılıma da razı olmiyan bir adam ne yapmalıdır?.. İşte halli güç bir muadele.

Bu roman İkdâm gazetesinde tefrika ediliyormuş. Bir gün Hüseyin Rahmi Bey, Hulûsi Beyle birlikte İştaynbruş birahanesine gitmiş. Orada otururken tanıdıklarından birisi yanına gelmiş, pencerenin yanında tek başına oturup düşünceye dalan bir yabancıyı göstererek: "Bu zat sizin İkdâm'daki romanı günügününe hararetle takip ediyor; kendisi de aynı vaziyettedir, bir türlü işin içinden çıkamıyordu, şimdi romanın sonunu bekliyor, siz ne yaparsanız o da öyle yapacak, romanda kadını kocasına öldürtürseniz bu da karısını öldürecek, haberiniz olsun..." demiş.

Hüseyin Rahmi Bey müskül bir vaziyete düşmüş. Keyfiyefi tahkik etmiş, filvaki bu zatın aile hayatında hattı hareketini tayin edebilmek için BİR MUADELEİ SEVDA romanının neticesini beklediğini öğrenmiş. Bunun üzerine üstat bir katle sebep olmamak için romanının seyrini değiştirmiş, kadını öldürtmemiş, kocasına boşatmış. İkdâmda tefrikanın bittiği gün İştaynbruş'un garip müşterisi de karısını boşamış. Gerçi bu zatın zevcesi ölümden kurtulmuş, fakat MUADELEİ SEVDA karileri bu neticeden hiç te memnun olmamışlar, Hüseyin Rahmi Beye bir çok mektuplar yağdırmışlar, "böyle bir kadını niçin cezasız bıraktın..." diye itap etmişler.

TESADÜF romanı bizim eski kurşun dö-kücü kadınlar rezaletini tahtie için yazılmıştır. NİMETSİNAS romanını muharrir ilham edenler de gene Aksaray'daki komşularıdır. Orada Yakupağa mahallesinde oturan bir zat terbiyeli

(4 ünçü sayfadan devam)

kibar hanımının üzerine hizmetçisini sevmiş, almıya kalkmış, hizmetçi bu izdivaca razı olmayınca bey, refikasına müracaat ederek bu evlenmiye tavassut etmesini istemiş. Bu garip müracaatı hanım sırf evi barkı yıkılmasın diye kabul etmiş, hizmetçi kızla konuşmuş, fakat " Hanımcağım, sen asılzadesin. kibar bir hanım-sın, böyleyken bu adam senin üstüne evlenmiye kalkıyor, ben bir hizmetçiyim, onu memnun edemem. yarın benim üstüme de evlenmiye kalkmaz mı?.. Ben senin ocağımı bozamam, senin kocana varamam,, cevabını almış; hizmetçi kızın bu hareketi Hüseyin Rahmi Beye NİMET-ŞİNAS romanını ilham etmiştir. Bunlar ilk eserleri... Ötekilerin de hepsinin birer hikâyesi vardır. Sonraki eserlerinden MEYHANEDE HANIMLAR'ı Pendik'te bir gezinti esnasında iskele gazinosunda otururken gördüğü birkaç açık-saçık kadın ilham etmiştir. BEN DELİ MİYİM romanı Grasenin " Deliler tam deli olursa,, isimli iki ciltlik fransızca kitabı okunduktan sonra yazılmıştır.

Hüseyin Rahmi Bey bizim memleketimizde yazılarına en çok para alan muharrir, kalemile yurt sahibi olan tek adamdır. Abdülhamit devrinde altın para zamanında ŞİK romanından on beş lira almıştır, meşrutiyetten sonra Sabah matbaasından ŞİPSEVDİ romanından yedi yüz lira aldı. Meşrutiyet iptidasında BOŞBOĞAZ gazetesinde haftada kırk beş isterling kazandı. İkdam'da çıkan romanlarının beherinden üçer dörder yüz lira almıştır. Cumhuriyet zamanında Vakıf'te çıkan romanlarından beherinden aldığı para iki bin liradan fazladır. Eserlerini ayrıca kitap halinde bastırdığı zaman da beher forması için yirmi lira alır.

Hüseyin Rahmi Beyin edebiyattaki mevkiini işaret etmiye lüzum olmasa gerek. O daima ve her devirde halkın muharriri oldu, bizim muharririmiz. Kitaplarını halkın dilile yazdı, mevzularını halkın hayatından aldı, eserlerindeki tipler gündelik hayat içinde vapurda, trende, tramvayda, daima karşımızda, etrafımızda gördüğümüz, görüştüğümüz insanlardır. İşte bunun içindir ki üstat her zaman sevilen, okunan, aranan bir romancı olarak kaldı.

Eserleri elliye yakındır, muharrirlik hayatının seneleri de elliye yaklaşıyor; bu itibarla bu günkü toplantıyı bir nevi yarım asır jübilesi de sayabilirsiniz ve o zaman benim Hüseyin Rahmi Beyden bahsetmiş olmam da yersiz olmaz.

Üstada daha uzun ve sıhhatli bir ömür diler, hürmetlerimi teyit ederim. Müsaadelerini almadan kendilerinden bahsettiğim için de afivlerini niyaz ederim.

Refik Ahmet

